

ЭКОЛОГИК МУАММОЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ ЕЧИМЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН МИСОЛЛАРИДА)

ТТММТ махсус фан уқитувчиси

Алиева Саодат Кабиловна

Маълумоти Халқаро Иқтисодчи

Кириш

XXI асрда экологик муаммолар нафақат табиат муҳофазасига оид масала, балки иқтисодий хавфсизлик ва барқарор тараққиётнинг асосий омили сифатида қаралмоқда. Иқлим ўзгариши, сув ресурсларининг камайиши, атмосфера ифлосланиши ва чўлланиш жараёнлари мамлакатлар иқтисодиётига бевосита таъсир кўрсатмоқда. Айниқса, Ўзбекистон каби қурғоқ иқлим ҳукмрон бўлган давлатларда экологик муаммоларни иқтисодий механизмлар орқали ҳал этиш ҳаётий аҳамиятга эга.

Экологик муаммолар ва иқтисодиёт ўртасидаги боғлиқлик

Экологик муаммоларнинг келиб чиқишида бозор иқтисодиётидаги камчиликлар муҳим ўрин тутаяди. Кўп ҳолларда ишлаб чиқарувчилар табиатга етказилган зарарни молиявий харажат сифатида қабул қилмайди. Натижада экологик йўқотишлар жамият зиммасига юкланади.

Бу ҳолат иқтисодий адабиётда ташқи таъсирлар сифатида талқин қилинади. Масалан, корхонанинг ҳавога чиқарган зарарли газлари маҳсулот таннархига киритилмаса, маҳсулот арзонлашади, аммо аҳоли саломатлиги ва табиат катта зарар кўради. Демак, экологик муаммоларни ҳал этиш иқтисодий мувозанатни тиклаш билан чамбарчас боғлиқ.

Давлатнинг иқтисодий инструментлари

Экологик муаммоларни бартараф этишда давлат фаол иштирокчи ҳисобланади. Ўзбекистон тажрибаси буни яққол кўрсатади.

Экологик солиқлар ва тўловлар

Ўзбекистонда атмосферага чиқариладиган ифлослантирувчи моддалар учун тўловлар жорий этилган. Бу механизм корхоналарни чиқиндиларни камайтиришга ва тоза технологияларни жорий қилишга ундайди. Масалан, йирик саноат корхоналарида филтер тизимларини ўрнатиш иқтисодий жиҳатдан манфаатли бўлиб бормоқда.

Субсидия ва молиявий рағбатлар

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда қуёш ва шамол энергияси лойиҳаларига катта эътибор қаратилмоқда. Давлат томонидан берилган имтиёзлар ва кафолатлар натижасида қайта тикланувчи энергия соҳасига хорижий инвестициялар жалб этилди. Бу нафақат экологик, балки иқтисодий самара ҳам бермоқда.

Экологик стандартлар

Қурилиш, транспорт ва саноат соҳаларида экологик талабларни кучайтириш орқали давлат иқтисодий фаолиятни тартибга солмоқда. Масалан, энергия тежамкор бинолар қурилиши узок муддатда харажатларни камайтиришга хизмат қилади.

Бозор механизмлари ва инновацион ёндашувлар

Замонавий иқтисодиёт экологик муаммоларни ҳал этишда бозор механизмларига таянади:

Ифлослантириш квоталари: Айрим соҳаларда чиқиндиларни чеклаш орқали иқтисодий самарадорлик оширилмоқда.

Яшил молиялаштириш: Банклар томонидан экологик лойиҳаларга имтиёзли кредитлар тақдим этилмоқда.

Иновацион технологиялар: Қишлоқ хўжалигида томчилатиб суғориш усули сув сарфини кескин камайтириб, ҳосилдорликни оширмоқда.

Арал муаммоси: иқтисодий ечимлар

Арал денгизи фожиаси Ўзбекистон учун энг катта экологик муаммолардан биридир. Сўнгги йилларда қуриб қолган денгиз тубида яшил худудлар яратиш, саксовул экиш каби лойиҳалар амалга оширилмоқда. Бу тадбирлар чанг бўронларини камайтириш билан бирга, аҳоли саломатлигига кетадиган иқтисодий харажатларни қисқартиришга хизмат қилмоқда.

Корхоналар ва аҳоли иштироки

Экологик барқарорликка эришишда хусусий сектор ва аҳоли фаоллиги муҳим аҳамиятга эга. Корхоналар корпоратив ижтимоий масъулият доирасида экологик лойиҳаларга сармоя киритмоқда. Аҳолининг экологик маданияти ошиши эса ресурслардан тежамкор фойдаланишга олиб келади.

Қўшимча илмий таҳлил ва ечимлар

Экологик муаммоларни иқтисодий баҳолаш усуллари

Илмий ёндашувда экологик муаммоларни ҳал этишдан олдин уларнинг иқтисодий қийматини аниқлаш муҳим ҳисобланади. Бу жараён атроф-муҳитга етказилган зарарни пул ифодасида баҳолаш имконини беради. Амалда қуйидаги усуллар кенг қўлланилади:

Зарар харажатлари усули – аҳоли саломатлиги, қишлоқ хўжалиги ва инфратузилмага етказилган иқтисодий йўқотишларни ҳисоблаш;

Алтернатив қиймат усули – табиий ресурслардан бошқа мақсадда фойдаланиш орқали олинадиган фойдани аниқлаш;

Барқарор ривожланиш индикаторлари – ЯИМ билан бир қаторда экологик омилларни ҳисобга олувчи кўрсаткичлардан фойдаланиш.

Ўзбекистон шароитида, айниқса, сув ресурслари ва ер унумдорлигини иқтисодий баҳолаш масаласи долзарб бўлиб қолмоқда.

Иқтисодий ечимларнинг илмий модели

Экологик муаммоларни ҳал этишда қуйидаги комплекс иқтисодий модель самарали ҳисобланади:

Ифлослантирувчи тўлайди тамойили – табиатга зарар етказган субъект уни бартараф этиш харажатларини қоплаши шарт;

Ресурс тежамкор ишлаб чиқариш – энергия ва сув сарфини камайтириш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш;

Яшил иқтисодиётга ўтиш – анъанавий соҳаларда экологик инновацияларни жорий этиш;

Экологик инвестиция муҳитини яхшилаш – хусусий сектор учун иқтисодий рағбатлар яратиш.

Ўзбекистон учун амалий иқтисодий ечимлар

Ўзбекистонда экологик муаммоларни бартараф этишда қуйидаги иқтисодий чора-тадбирлар устувор аҳамиятга эга:

сув хўжалигида тариф сиёсати орқали тежамкорликни кучайтириш;

қишлоқ хўжалигида томчилатиб ва рақамли суғориш технологияларини кенг жорий этиш;

саноат корхоналари учун экологик аудит ва мониторинг тизимини такомиллаштириш;

кайта тикланувчи энергия улушини ошириш орқали энергия импортига қарамликни камайтириш;

Аралбўйи ҳудудларида яшил иқтисодий лойиҳаларни ривожлантириш.

Инсон капитали ва экологик иқтисодиёт

Илмий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, экологик инвестициялар инсон капиталига киритилган сармоя ҳисобланади. Атроф-муҳитнинг яхшиланиши аҳоли саломатлигини мустақкамлаб, меҳнат унумдорлигини оширади. Бу эса миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини кучайтиради.

Илмий хулоса

Олиб борилган таҳлиллар шуни кўрсатадики, экологик муаммоларни иқтисодий усуллар орқали ҳал этиш замонавий барқарор тараққиёт концепциясининг ажралмас қисми ҳисобланади. Экология ва иқтисодиёт

Ўртасидаги ўзаро боғлиқлик инобатга олинмаса, қисқа муддатли иқтисодий ўсиш узоқ муддатда катта ижтимоий ва молиявий йўқотишларга олиб келиши муқаррардир.

Ўзбекистон мисолида сув ресурслари танқислиги, чўлланиш, ҳаво ифлосланиши ва Аралбўйи инқирози каби муаммолар иқтисодий хавфсизликка бевосита таъсир қилаётгани аниқланди. Шунинг учун экологик муаммоларни ҳал этиш фақат маъмурий чоралар билан чекланмасдан, илмий асосланган иқтисодий механизмлар орқали амалга оширилиши лозим.

Иқтисодий таҳлил шунини тасдиқлайдики, экологик инвестициялар харажат эмас, балки инсон капитали ва миллий рақобатбардошликни оширишга қаратилган стратегик сармоядир. Экологик барқарорликка эришган мамлакатларда меҳнат унумдорлиги, аҳоли саломатлиги ва иқтисодий ўсиш суръатлари юқори бўлиши кузатилади.

Илмий-амалий таклифлар

Тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон шароитида экологик муаммоларнинг иқтисодий ечимларини такомиллаштириш учун қуйидаги илмий-амалий таклифлар илгари сурилади:

Экологик солиқ тизимини такомиллаштириш
Ифлослантириш даражасига мутаносиб прогрессив солиқ ставкаларини жорий этиш орқали корхоналарни тоза технологияларга ўтишга иқтисодий жиҳатдан рағбатлантириш.

Сув ресурсларини иқтисодий бошқаришни кучайтириш
Сувдан фойдаланишда дифференциал тарифлар жорий этиш ҳамда тежамкор технологияларни қўллаган субъектлар учун молиявий имтиёзлар белгилаш.

Яшил инвестиция бозорини ривожлантириш

Экологик лойиҳалар учун махсус молиявий инструментлар, жумладан, яшил облигациялар ва имтиёзли кредит линияларини кенг жорий этиш.

Қишлоқ хўжалигида ресурс тежамкор моделга ўтиш

Томчилатиб суғориш, рақамли мониторинг ва иқлимга мос агротехнологияларни иқтисодий қўллаб-қувватлаш орқали ер ва сув унумдорлигини ошириш.

Аралбўйи ҳудудларида комплекс иқтисодий дастурлар

Экологик тикланишни аҳоли бандлиги ва ижтимоий ривожланиш билан боғлаган ҳолда, яшил иш ўринлари яратишга қаратилган лойиҳаларни кенгайтириш.

Экологик таълим ва инсон капиталини ривожлантириш

Иқтисодчилар, муҳандислар ва давлат хизматчилари учун экологик иқтисодиёт йўналишида ихтисослашган таълим дастурларини жорий этиш.

Якуний хулоса

Экологик муаммоларнинг иқтисодий ечимлари Ўзбекистоннинг узок муддатли барқарор тараққиётини таъминлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Илмий асосланган солиқ сиёсати, бозор механизмлари, инновацион технологиялар ва инсон капиталига йўналтирилган инвестициялар экологик хавфсизлик билан иқтисодий ўсиш ўртасида мувозанатни таъминлайди. Шу боис, экология ва иқтисодиётни ягона тизим сифатида қараш мамлакат ривожланиш стратегиясининг устувор йўналиши бўлиши лозим.